

ПОЛЬСЬКА СОЦІОЛОГІЯ ПРАВА

Переш І.Є.

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри теорії та історії держави і права
ДВНЗ « Ужгородський національний університет»

Зан М.І.

викладач кафедри теорії та історії держави і права
ДВНЗ « Ужгородський національний університет»

Когут М.Г.

викладач кафедри теорії та історії держави і права
ДВНЗ « Ужгородський національний університет»

Польська школа соціології права має багату історію та власні традиції. Її яскравим представником є **Лев (Леон) Петражицький** (1867-1931) - вчений-правознавець, соціолог, філософ, очільник кафедри енциклопедії права в Петербурзькому університеті, а згодом завідувач кафедри соціології Варшавського Університету. Він навчався в Україні та Німеччині, працював у Росії, а після Жовтневого перевороту емігрував до Польщі, де і здійснив найбільш ґрунтовні дослідження в галузі соціології права.

Петражицький вважається одним із фундаторів наукового напрямку – соціологія права, засновником психологічної школи права. На думку вченого всі правові явища та суспільство в цілому варто вивчати через призму психології, яка повинна створити для гуманітарних наук, в тому числі і для соціології, міцний фундамент.

У психології і соціології права центральним елементом Петражицький вважав поняття емоції (імпульсу) – як своєрідної якості психічного життя, що виступає двигуном, спонуканням до дії. Правом, яке разом з мораллю відноситься до етичних явищ, є будь-яка емоція імперативно-атрибутивного характеру [1]. Йдеться про процес переживання, який, з одного боку, включає обов'язок (мотиваційний тиск) здійснення певних дій чи утримання від них (імперативний імпульс), а з іншого - домагання (атрибутивну частину) здійснювати ці дії чи утриматися від них.

Дотримуючись точки зору психологізму, Петражицький поділяв право на інтуїтивне і позитивне. Там, де правова емоція виникала без будь-якого авторитету (норм, встановлених державною владою, релігією, соціальною групою), право носило інтуїтивний характер [2, с. 488]. Інтуїтивне право є свого роду природним регулятором, засобом мотиваційного тиску на поведінку. Концепція інтуїтивного права, пронизана ідеєю єдності права і людини, висувала новий вид інтерпретації пізнання права. Завдяки їй людина постає не пасивним об'єктом правового регулювання, а активним позадержавним правотворчим фактором.

Позитивне право визначалося як атрибутивно-імперативна емоція, джерелом якої виступає певний авторитет. Цим авторитетом можуть бути акти органів державної влади, стійкі в суспільній свідомості неписані соціальні норми суспільства і соціальних груп, релігійні постулати і т.д. Видів і різновидів позитивного права є набагато більше, ніж передбачає сучасна юриспруденція [3, с. 175].

Петражицький здійснив спробу ввести у наукову сферу дисципліну, яка б вивчала емоційні або психічні особливості здійснення правового регулювання поведінки

людини. Він намагався звести природньо-правове вчення (або вчення про бажане право) до особливої науки, яку він називав політикою права, що базувалася на психологічному вивченні права, тобто на дослідженні психологічних чинників та процесів, що мотивують людську поведінку та впливають на формування людського характеру.

Вчений був переконаний, що формування політики права (законодавчої політики) як самостійної наукової дисципліни, стане стимулом для розвитку та вдосконаленню існуючого правопорядку, а сама наука буде опиратися на методологічні розробки природничо-правових наук. Політика права повинна замінити існуючу до цього філософію природного права [4, с.52].

Петражицький відносив до права не тільки систему законів, а й психічні чинники суспільного життя. Політика права - це психологічна наука, теоретичним базисом якої є психологічне знання чинників та процесів мотивації людської поведінки та розвитку людського характеру, а також спеціальне вчення про природу та причинні властивості права (зокрема, вчення про правову мотивацію та вчення про правову педагогіку) [5, с.89-90].

У другій половині 1930-х років соціологія права в Польщі переходить на етап конкретизації своїх методологічних, теоретичних і дослідницьких основ. При цьому вона продовжує трактуватися як один з напрямів філософії права, оскільки загальна соціологія демонструвала байдуже ставлення до правової проблематики [6, с. 40-42]

Під час Другої світової війни розвиток соціології права в Польщі було призупинено. Тільки "жовтнева відлига" 1956 р. сприяла відродженню соціально-правової проблематики, відновленню публічних дискусій щодо доцільності застосування соціологічних методів у дослідженні правових явищ. В якості самостійної дисципліни з яскраво вираженими теоретичними рисами і дослідницьким профілем соціологія права в Польщі сформувалась на початку 1960-х років (як і в більшості європейських країн та США) [7].

Найвидатнішими послідовниками поглядів Петражицького були його учні **Г. Петка** і **Е. Ланде**. Так, Г. Петка, розумів право як психологічне явище та пропонував виділяти дві теоретичні науки про природу правових переживань. Перша, теорія права, повинна займатися аналізом елементів правового переживання, його статикою. Друга - вже власне соціологія права, була покликана вивчати динаміку правових переживань, їх розвиток та зміну у соціальному житті [8, с. 22].

Е. Ланде, в свою чергу, наголошував на необхідності вивчення інтуїтивного права, загострюючи увагу на тому, що право може існувати і поза звичними межами. Він порівнював юристів з лінгвістами і вважав, що юрист-догматик зник розуміти право у вузькому значенні - як право зобов'язуюче, тобто систему права, що діє і контролюється офіційною владою. Тоді як лінгвісти навчились чітко відокремлювати поняття зобов'язуючої (обов'язкової) шкільної мовної догматики, що вимагає від учнів «правильної мови», від «неправильних» із точки зору граматики мовних явищ. Так само, як може досліджуватися жаргон і поведінка злочинців або учнів шкіл, може і повинно існувати вивчення «злочинного» права або «дитячого» права [9, с. 599-600].

На ідеях Петражицького ґрунтувалися дослідження і іншого відомого польського соціолога права **А. Подгурецького**. Його основні ідеї закладені у праці «Соціологія права» (1966). На думку вченого, соціологія права - це галузь науки, яка описує вплив права і вплив на право, надає і перевіряє гіпотези про зміну права, а також встановлює правила використання права для досягнення бажаного результату.

Подгурецький визначав соціологію права як науку, завданням якої є «реєстрація,

формулювання і верифікація загальних залежностей, існуючих між правом і соціальними чинниками, а також як спробу побудови загальної теорії, що пояснює соціальні процеси, в яких право відіграє важливу роль» [10, с. 9].

Він виділяв основні критерії, що відрізняють традиційне категоріальне державно-правове мислення від мислення, що домінувало в соціології права [11, с. 22-24, 63-64]. Так, соціологія права бажає пізнати фактичну соціальну дійсність у тому обсязі, в якому вона пов'язана з правовими явищами, усвідомити, яким чином право змінює соціальну дійсність і як соціальна дійсність формує саме право. Для юридичних наук центральною проблемою є тлумачення і визначення сутності права, узгодження правових приписів між собою, тобто інтерпретація чинного права. Соціологія права прагне до того, щоб правові закономірності, які вона виявляє, могли бути емпірично перевірені, після чого переводить їх на мову конкретних практичних рекомендацій.

Подгурецький наголошував на необхідності вивчення інтуїтивного права для всебічного і ґрунтовного розуміння сутності правових явищ: «писане право» є нормативним явищем, а «живе право» виступає реальним регулятором суспільного життя. Воно поширене серед людей, безпосередньо впливає на їх поведінку, що дає можливість вивчати право в дії під час проникнення в індивідуальне і колективне життя [12, с. 360; 21, с. 22].

Класичне право розуміє тільки зобов'язуючі норми держави, а інтуїтивне право включає у свій зміст також і норми різних субкультур (наприклад, правові й моральні кодекси злочинців; суди мафії; особливості вирішення конфліктів і т.д.). Інтуїтивне право, незважаючи на його розбіжність з класичним правом, має величезну силу. Його ігнорування призводить до того, що цілі сфери життя суспільства можуть залишитися поза правовим регулюванням [13, с. 21].

Серед польських соціологів права, які у значній мірі збагатили ідеї Петражицького та Подгурецького можна виділити **Я. Курчевського, А. Койдера, Е. Квацневського, К. Фріске, М. Лось** та ін. В їх поглядах прослідковується еволюція самої концепції права - від розуміння права як явища індивідуальної психіки (як це було представлено в роботах Петражицького), до розуміння права як явища колективної психіки; від концепції права як суто психологічного явища, до розуміння права як багатогранного соціального явища [14, с. 100-123]. Право - це не просто емоції імперативно-атрибутивного характеру, а "система імперативно-атрибутивних відносин" [15, с. 262; 22, с. 62].

Вивченням соціологічних аспектів конфлікту і способів вирішення конфліктних ситуацій займалися Курчевський і Фріске [16, с. 179-196]. В основі їх дослідження лежали питання автономного, самостійного вирішення спору та вирішення конфлікту за допомогою третьої незалежної сторони (арбітражування).

Е. Малиновський та З. Зембінський розвивали напрямок, що досліджує морально-етичні та правові думки, погляди і установки людей під час різних соціальних ситуацій, питання престижу права, знання норм права [11, с. 127]. Аналіз ставлення суспільства до права допомагав виявляти потенційні шляхи для впливу на правову мотивацію, встановлювати, які верстви і категорії населення схильні до правової адаптації, а які групи мають тенденцію до вчинення правопорушень [17]. Крім того, вчені досліджували питання правового конформізму, дотримання права, відношення до якості правових санкцій, забезпечення і підтримка права мораллю, ослаблення правових норм при їх конфлікті з мораллю та ін. [18, с. 151-170].

Наприкінці ХХ - поч. ХХІ ст. дослідження у галузі польської соціології права ведуться у декількох основних напрямках: 1) вивчення місця права в соціальній

структурі суспільства; 2) дослідження та розвиток права поза рамками позитивістської концепції; 3) характеристика основних соціальних функцій права; 4) аналіз впливу права на різноманітні сфери соціального життя; 5) зв'язок права з економікою, політикою та мораллю; 6) визначення факторів, що обумовлюють ефективне використання права як інструменту соціальних змін (проблеми політики права); 7) вивчення правової свідомості та ставлення до права; 8) з'ясування місця соціології права в системі суспільних наук і, в першу чергу, її відношення до юриспруденції та загальної соціології.

Література:

1. Petrazycki L. Teoria prawa i panstwa w związku z teoria moralności. Państwowe wydawnictwo naukowe. Warszawa. 1959, T. 1.
2. Петражицкий Л.И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. 2-е изд. СПб., 1910. Т. 2. 319-758 с.
3. Петражицкий Л.И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности. 2-е изд. СПб., 1910. Т. 1. 318 с.
4. Pieniazek A., Stefaniuk M. Socjologia prawa. Zarys wykladu. Zakamycze, 2000; Наумова С. Со-циология на правото. София, 2000; Подгурецький А. Очерк социологии права. М., 1974.
5. Petrazycki L. Teoria prawa i panstwa w związku z teoria moralności. Państwowe wydawnictwonaukowe. Warszawa. 1959, T. 1.
6. Kojder A. Przeszłosc i terazniejszosc socjologii prawa w Polsce // Studia Socjologiczne. 1990, №1-2(116-117).
7. Treves R., Glastra van Loon J.F (eds.) Norms and Actions. National Report on Sociology of Law.The Hague. 1968.
8. Pietka H. Przedmiot i metody socjologii prawa. Warszawa, 1933.
9. Lande J. Leon Petrazycki // Studia z filozofii prawa. Warszawa, 1959.
10. Podgorecki A. Empiryczna socjologia prawa // Prawo w społeczeństwie / J. Kurczewski (red.).Warszawa, 1975.
11. Подгурецький А. Очерк социологии права. М., 1974.
12. Kojder A. Prawo jako instrument kontroli zachowan zwyczajowych // Prawo w społeczeństwie.Warszawa, 1975.
13. Podgorecki A. Definicja prawa // Elementy diagnozy społecznej i przeciwdziałania patologii.Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 1978, № 2.
14. Motyka K. Wplyw Leona Petrazyckiego na polska teorie i sociologie prawa. Redakcja wydawnictwKarolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Lublin, 1993.
15. Kurczewski J. Pojecie własności w socjologiczno-prawnych badaniach porownoznaczych // Prawow społeczeństwie / J. Kurczewski (red.). Warszawa, 1975.
16. Frieske K. Socjologia prawa. Polskie Wydawnictwo Prawnicze. Warszawa-Poznan, 2001.
17. Podgorecki A., Kurczewski J., Kwasniewski J., Los M. Poglady społeczeństwa polskiego na moral-nosc i prawo. Warszawa, 1971; Podgorecki A. Knowledge and Opinion about Law. Oxford: MartinRobertson, 1973.
18. Курчевский Я. Дифференциация мнений в Польше по моральным проблемам // Болгарско-польский диалог по криминологическим и правовым социологическим проблемам. София, 1991.